

СЪДЪРЖАНИЕ

— СЪЧИНЕНИЯ В ПРОЗА	9
МОИТЕ ДЕТСКИ СПОМЕНИ	11
ЖИВОТЪТ В ГОЛЕМИТЕ ГРАДОВЕ	27
ПРЕДГОВОР ЗА „НА ПРАГА СЪПКИ“	33
ПЕНЧО СЛАВЕЙКОВ. БЕГЛИ СПОМЕНИ	39
СПОМЕНИ ЗА ДЪНОВ. СВЕТИЯ ЧЕТВЪРТЪК	61
ЗА ВЕЛИКАТА ЧЕТВОРКА	65
БОГ В ПОЕЗИЯТА НА ПЕНЧО СЛАВЕЙКОВ	83
ПОТЪНАЛАТА КАМБАНА. ПРЕДГОВОР	93
ВИСОКИЯТ ИДЕАЛ. ПРЕДГОВОР	99

— П РЕ В О Д И

103

ФРИДРИХ НИЦШЕ

ТЪЙ РЕЧЕ ЗАРАТУСТРА. КНИГА ЗА ВСИЧКИ И НИКОГО

105

ГЕРХАРТ ХАУПТМАН

ПОТЪНАЛАТА КАМБАНА

149

ДЖАКОМО ЛЕОПАРДИ

ПОСЛЕДНАТА ПЕСЕН НА САФО

259

БЕЛЕЖКИ КЪМ СЪЧИНЕНИЯТА
И ПРЕВОДИТЕ

А Л Б Е Н А В А Ч Е В А

262

ИЗ ЕПИСТОЛАРНОТО НАСЛЕДСТВО
НА МАРА БЕЛЧЕВА

К А Т Я З О Г Р А Ф О В А

270

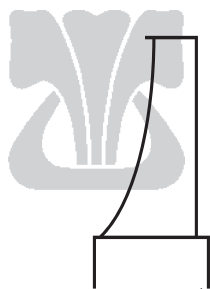
ЖИВОТ И ТВОРЧЕСТВО В ДАТИ

349

Мара Белчева, фотография от детските ѝ години

МОИТЕ ДЕТСКИ СПОМЕНИ

Љждѣт продѣлжава да се лее. Едри канки чукаат стѣклата на прозореца, викаат ме да се обѣрна и видя танеца на вихѣра. Салѣм до салѣм, еѣин наметнал дрипав изжѣлтал плащ, друг в лятната си още тѣмно зелена премяна, грейват щом вихѣра ги сграбчи, люшкат се, огѣват и кѣршат до шемет. И рядко се спират да си отгѣхнат. А в еднообразния вой на вятѣра грак на врани се втурва от нейде и заедно с него се изгубва пак надалеч.

Аз гледам из прозореца и очите ми се спират най-сетне на една почти оголяла кумбола¹, отвѣд салѣмите, край белия дувар на съседната кѣща. Тя ми спомни кумболата у дома, също тѣй израсла край дуvara между двете кѣщи. Само че моята кумбола живее вечно зелена в паметта ми. Сама в малката градинка, тя беше стигнала стряхата на високата кѣща и, разперила широки клони, дѣржеше сянка на долната кѣщичка, като надникваше отвѣд в черковния двор.

Цял ред години ме е гледала тя да се извличам под окѣселите си рокли и сеѣчала може би най-добре от всички как все повече и повече натежавам.

Тя пѣрва ме виждаше кога се врѣщах от училище и аз, еѣва целунала рѣка на баба си, втурвах се и покатервах на някой от клоните и почвах да се люшкам. Тѣй ние, сближени плѣт до плѣт, се кѣпехме в слѣнчевите лѣчи... И струваше ми се тогава, че и кумбалата не се радваше по-малко от мен.

Най-често се хепках по жилавия ѣ врат аз в младите летни дни, кога то листовете ѣ бяха още прясно зелени и под тях се трупаха на кичури подчервените ѣ зазрели вече плодове. Все помня веднѣж как горда бѣрзах да ги покажа на нашите. И ето тѣкмо насреща ми Княз Черказки (той беше наста-

¹ Слива (остар.).

Содержание работы

[illegible][illegible]

нен да живее в долната ни къща в Търново). Свенливо разтворих аз бялата си престилчица, гдето бяха сбрани пресните сливи.

Княза ме изгледа само из под очила и отмина с едно съвсем равнодушно „Mersi“. Кой знай какво си е мислил гражданският устройтел на Освободена България, но от него ден аз като че още повече обикнах моята стара кумбола. Четях ù уроците си и тъй ми беше весело кога бях на нея, както едва ли с някоя от връстниците си другарки. Някога само, когато през черковния двор стигнеше до ушите ми надгробна песен, аз бързо слизах при мойта стара баба, хвърлях се в нейните скути, като че в някакъв страх, и плахо я поглеждах. Тя беше стара и аз мислех, тогава дете, че не бих могла да я преживея.

Баба ми, средна на ръст жена, имаше благи кафяни очи, пред които сегиз-тогиз настанияваше очила в златна направа. До 65-годишна възраст тя беше запазила преснотата на своя тен и правеше впечатление с необикновената си енергичност.

Най ми беше грага отрупаната ù с тюркоази ръчица, а особено когато се допреше до челото ми да ме погали. Ней прилягаше всяка греха. А когато забрагеше маслинената шамия над високото бяло чело и облечеше своята дрешка от черно моаре, аз разбирах тогава защо нея на младици са наричали „черния хайвер“ на жените. Но за тая си хубост тя е трябвало да отплаща скъпо и скъпо...

Като сираче от малка нея побързали да оженият още на 15 години за някой си богат търговец, когото тя не била виждала отнапред. Догде свикне на своя мъж, младата булка доста време се крила кое из мази, кое по дулапи. А сетне вече го обиква и хармонията на техния живот бива нарушавана само от омразата на мъжа към всичко българско, макар и неговите родители да са били българи. Подир ред щастливи години този българомразец умира, като я оставя с три невръстни деца. И тя трябвало по-скоро да се „прибере“ пак, защото в ония времена (дали само в ония?) у нас е било зле гледано на вдовица жена. За втори другар на баба ми се пада Х[аджи] Ставри, един мустакам красив момък с навъсени вежди, от знатен род, който давал и гуша за българията. Той си служил с гръцки език само когато псувал някого или се карал вкъщи, за да го не разберат слугите. И почти не работел нищо. Яхал само своя дорест кон и прахосвал завареното. Около му се навъртали цял рой калугери, добри помощници в неговото разсипничество. И работата дохожда дотам, че баба ми се вижда принудена да работи за прехраната на него, на себе си и на едничката си гъщеря, майка ми. Подир забягването на тримата сина от първия мъж (вторият им баща не ги е гледал с добро око) тя особено се привързва о това си чедо.

За щастие, неин някой роднина, янински хекимин, я научава на изкуството да лекува, най-вече болестите на гърлото, тогива едничко средство за прехраната на жена, която не се е лутала по чужди къщи... И тя скоро тъй усвоява лекуванието, че става известна и в околните села и градове. Това повлиява, види се, на самият ѝ мъж, който захваща да я гледа иначе. Дори като че ли се привързва към нея. Привързва се и към дъщеря си, та когато – за чудо голямо на цял свят – нея оженват в чужд град, той нерядко и нощем яхвал коня си да ходи да я наглежда.

Аз сама помня доста неща от лекарската практика на баба си. Имаше на пример някаква китка – сухо клонче – донесено, бог знае кога, от Божи гроб. С него познаваше тя кога ще умре или оздравя някой. И сега виждам стара мама на нашето чардаче, как вади скришом из черна кесийка сухата китка, как я топва в съсъд с вода и, забулена над него, чака. Наоколо в двора насядали селяни, чакат какво ще им каже хекимката. И за да подкупят съдбата, донесли кой паяк, други прасе, трети завързали в десет възела дребни пари. След гледането с китката баба ми почваше да разправя за втори, трети път какво да правят с цяровете, че случвало се е вместо хаповете самите селяни да се потапят във водата, а да гълтат хаповете сухи или пък да залепят якията на кожата си отгоре.

Баба имаше и една от младините още другарка, сухо едно черно ниско жениче, на което мед капеше от устата. Все още помня как тя разправяше веднъж, че когато била мома, сънувала паяк, което значело, че ще се ожени – и, наистина, три години след моя сън тя се оженва за Хаджи Станча, известен на всички като мъжът на Х. Ивани. Тя имаше само една дъщеря, която все годеше и разгодяваше, защото след като се заговорила в молитва в скришната стаичка, облепена с икони от Божи гроб, догде не чуела била от някой светия дали моя е избранникът на дъщеря ѝ, тя го връщала.

Най-сетне чува одобрението на едного от тях, оженва дъщеря си, но за нещастие съвместният живот пък не одобрява моя избор и те след година се развеждат. Тятя Х. Ивани не ходеше другаде освен на черкова, на пазар и на баня. Там самаджийките¹ ѝ викали кадън, а на стара мама ханъм. Но нали и кадън не е лошо? Тя знаеше всичките градски новини. Сутрин, щом излезе от черкова, току я видим уловила пола с две ръце, бутне нашата врата, здрависа се, изяде сумита с хляб, изпий си кафето и почва. И аз кога не бивах на училище навъртах се около тях и все дочухах по нещичко, макар и да не

¹ Жени, които работят в банята (тур.).

разбирах всичко. И понеже стара мама не обичаше да се мъмри на хората, нейната другарка все започваше с „тежко ѝ“ уж я съжалява, а когато съобщеше някоя не толкова за пред хората новина, баба току я подсети „не виждаш ли и детето е тук“, а на мен направи с очи да изляза. След малко стара мама ще ѝ даде да разбере, че си има работа, но като извинение за това ще я покани вечерта на приказка. И тя прибере небухнатия чорап, свий очилата си в калъфа и ситно, ситно забърза към вратата.

Вечерта, вече през дрямка, аз я виждам как тихо влиза и как всички се прибират в другата стая и сегиз-тогиз чувам през полуотворените врата, че се говори или за някой неверник или как еги коя си, като затихнал светът, правела магия на светиня му Архимандрита, и люляна от еднообразния им шепот, аз заспивах. А понякога, като даях да разберат, че съм будна, разговорът приемаше друг характер и Х. Ивани току земе да разправя [как] дяда Адама кюсето с два празни коша, натоварени на магаре, продавал „хъмързелък“. И други такива, догде най-сетне леля нетърпелива слезе в мазата и набие петела, който събуден изкукурига. Че преди да неят петлите имало зли духове, от които Х. Ивани се боеше, запали фенера и закриви из сокачето зад черковата надолу.

А един ден – все ми е пред очи – тласва изведнъж големите пътни врата и влиза в двора. Едва поемайки дъх, тя разправи как един бик на баждарлъка¹ се мушнал в аптеката, гдето изпотрошил стъклата, а сетне в малкото сокаче, в което имало сума подплашен свят, метва нея с рогата си през глава.

Аз обичах да ходя у тях в двора, издълбан в канарата като пещера, в оная стаичка, облепена с щампи от Божи гроб, гдето ден и нощ гореше кандило. И ний имахме една чудотворна икона. Тя стоеше окачена над леглото на стара мама, останала от някой прадядо, тя беше тъй извехтяла и охлузена от времето, че никой светия не би могъл да си познай лицето в нея. Извънре цяла огризана от червеи, тя продължаваше да предчувствува всяка скръб на рода ни и да „почуква“ – тъй казваше баба – три пъти пред всяко едно голямо нещастие. Най-сетне тя и ней явила предвещанието си.

Ала някоя година пред смъртта си тя получава вест от едного от забегналите си синове в чужбина – от Влашко, който я викаше да се видят. На границата майката не позна своето чедо, което беше станало брадат мъж, излязъл да я срещне със свои другари. Чак когато сложи той глава на майчини скути и белегът, останал по нея, се мерна пред очите ѝ, тогива тя изви-

¹ Мездан, площад в средата на града (тур.).

ка с такъв глас „Синко!“, че разплака и нас около. После, когато вуйка ми се изправи и почна да говори по гръцки, аз видях един пъстроок човек на около 40 год. възраст. Той ме повика с името на майка ми, оставил на моя възраст, когато забегнал, а после ме назова „цингарелла“. В столицата на Румъния прекарахме ние четири седмици. Но друго нищо не помня от тогава, освен че от големия прозорец на високото здание, гдето бяхме слязли – грагът ми се виждаше кутия за играчки, в която имаше и пазар за цветя и овошки, и пъстри солдати и хубави кокони. А сладки и бонбони колкото искаш. За железницата разправях после на моите другарки, че била еднооко чудовище с милион крака, което, като изпищи, втурва се и само един вятър може да го стигне.

След това пътуване баба ми дълго се хвали на своите завистливи гостянки, че туй ѝ купил синът ѝ, онуй ѝ купил синът ѝ напук на душмани. Все засмяна, тя пред чужди никога не показваше какво ѝ гризе душата: „всякой си има свои кахъри, синко, що му се потребали и моите“.

Наскоро след Освобождението дойде и вуйка ми при нас. Той влезе съдружник в търговията на баща ми. Често почна да ни спохожда за общ ужас, защото всичко му се виждаше опако в България. Кога се ядосаше, само възпитателката ми, полу-чехкиня, полу-немецойка, можеше да го укроти със своята очарователна свирня на пиано.

Нему скимва един ден бог знай защо и как да поиска от зетя си вложената сума в едно предприятие и то наведнъж и в най-скоро време. Баща ми поисква съвет от един известен адвокат – свой приятел – без да знае, че той същият бил адвокат на вуйка ми. И разбира се, изгубва делото. Това подкоси без време дните на баща ми. В това време аз бях на чужбина. Тоя адвокат, сетне политически мъж, тогава се учеше на своите вагабондства, с които стана знаменит отпосле.

Моят вуйка не беше жесток само към баща ми. Той се показал такъв и спрямо майка си. С всяко идване той ѝ изпивал по няколко капки кръв, като обирал и последната ѝ парица. Разправяха ми, че тая жена, при която идваше за съвет и мало и голямо заради мъдростта ѝ, тая жена, която във време на въстанието е укривала в дома си и прекарвала бунтовници, предрешени с женски грехи, през цели табори войска, без да ѝ мигне око, когато я спират и питат „Коя е таз“ – „Щерка ми, водя я при мъжа ѝ“ в Севлиево. Оная същата жена, която щом кажеха „Идат“ (за турците), неустрашима е яхвала мене зад гърба си на кон да ме води при нашите, като е видяла сина си, разтрепервала се като лист и веднъж, в такова смущение я заболява и вътре в 24 часа умира. (Аз бях в чужбина.)

— ДЯДО Х. АНГЕЛ

ПЕСЕНТА НА ЕДИН СТАРЕЦ

Както всички хора, тъй и аз съм имала от майчина и от бащина линия по един дядо. За дяда Хаджи Ангел искам да разправя, защото неведнъж са ме уверявали, че аз съм се била метнала на него.

Казвали са ми още, че той вярвал в някакво си учение за вечно възвръщане; понякога и мен блазни вяра за такъв възвръщане – дали нямам тогава прилика с дяда? Дете, аз нито подозирах нишката, която ме свързва с оня старец, все седнал на стол пред вратата на своята ниска синя къщица и гледа през димът на цигарата си нашата игра по двора.

Нему тогава над високото бяло чело се лъщеше тук-там бял косъм, закъснял да падне; а останалите му два предни зъби се жълтеяха изпод белите подстригани мустаци. Той се бръснеше всяка заран и при всяко бръснене следи от бръснача нашарваха лицето му, защото неговите ръце не бяха вече тъй сигурни като на младо време!

Дядо едвам си правеше разходката до кладенеца и отсам през градината до нашата къща; защото левият му крак малко се подчиняваше вече на неговата воля.

Погледът му беше благ, но пак, всякой път, когато минавах край него, аз префучавах като вихрушка, за да не ме забележи, че съм разхендрена, скъсана или нацапана. Дядо и на старини обичаше чистотата – и то не само външната. Както в душата му, тъй и по неговите черни сукнени грехи пращещ като че ли не смееше да падне никога. И мене тъй естествено ми се виждаше тогава да си имам тоя дядо там, както да си имам баща, майка и други играчки: защото нали те са играчки, а не както се мисли, че децата са като играчки на родителите!

Помня да са ми разправяли, че моя дяда бил един у майка (не един роден, а един останал, защото другите не доживявали).

И някак чудно ми се струваше, че оня висок, спретнат старец с контешки черни панталони е можал да бъде някога дете. А мойто детинско въображение най-вече интригуваше случаят с неговия баща и майка. Те умирали един по други, а може би един за други в един месец отгоре. Невероятни са за детето всички неща, които то още не е виждало.

Понеже баща му все губел рожбите си, то обрича новороденото на бога – за монах. И предчувствайки своята смърт, той приживе завещава своите имоти на Бачковския манастир със задължение калузерите да се погрижат за отглеждането на детето му. И наистина те изпълват завета на бащата и го пращат, не след много време в Халки, в семинарията, а от там сетне пак в богословския факултет в Атина. Едва когато и моята коса почна туктаме да се белее, аз взех повече да се вживявам в този мой дядо, чийто богат живот е изненадвал всекиго в онова не особено богато с живот време.

Тоя живот сякаш е взет из оная народна песен, в която родителите, чийто деца мрат, завещават новороденото дете на някой манастир.

Аз виждам дванадесетгодишно момче, веднъж в Халки, сред морето, изпърво да се радва на хубавата промяна и в игра с другари да забравя, че е вече сам в света. Но ето днес на тоя другар дохожда вест от дома, утре оногова споходил баща му. А за него никои никога не помисля. Освен, сегиз-тогиз, изгуменът на манастира, който му прати пари с някоя мъдра поука...

И той почва от ден на ден все повече да се уединява и да обиква равния шум на вълните.

Отрасъл в душевна самота, щом свършва семинарията, той се е мислил годин само за инок, затова на драго сърце постъпва в теологическия факултет в гръцката столица. Но в Атина дето грее друго слънце, живота му помогва да разбере както езика на старите елини, тъй и езика на своята природа. Вечно млади старци на едновременната Атина осветляват неговото чувство. И когато отново тъй почват да го учат да презира плътта, майка на гроба, сърцето навярно ще му е подсказвало други учения. Да презираш плътта – си е мислил – не е ли да въставаши против ония закони, които изискват да живее тя, за да живее духът? А веднъж повикан на земята, трябва ли ти да бягаши от грехът, като воин от враг? Както денят води за ръка нощта, животът смъртта, тъй и всяко друго в природата се води ръка за ръка.

А нему ли само е речено да стои сам на света? Живот живее само който обича и твори.

Задъхан от подобни мисли, той е отивал да поеме свеж въздух сред оная дивна природа, в която някога и боговете са обичали да слизат, диращи наслада.

Не сам, а с Емпедокла в ръка – с оня мъдрец, който открито и тъй убедително за младото сърце му говори за онова, за което по-преди са му подшепвали само нощем неясни сънища и блянове, прокуждани генем от строгите

християнски проповеди за отречение от живота: Наследникът на Елиатите, който с мелодия и гуми дава пръв израз на това що нему само пее душата на мира, сам пее така „Чрез всички звуци в пълстрий земен сън звучи хармонно тихий звук“ – за този, който знай да слуша. Той му казва, че всички елементи, всичко се разтопява в любовта.

Любовта зачева съществата. И който не знай, за света е чужд. С любовници схващаме хармонията на света.

И младежът поглъща старческите гуми и разтваря уши за песента на света, в която и той беше един звук.

Нощ ароматна слиза полека до него и постила скут на тишината да легне на нея.

И той млъкна.

Но другата заран го шибна споменът за баща му и негова мрачен завет. И сега подобно вълна се тласкаше той о неумолимата скала съдба.

Не се минава много той взема решение да тури край на този двубой в него и побързва към Божи гроб.

В навечерието на почернянето си според обичая той сам служи в черква и неговата интимна тъга дава такъв тон на песента му, че той прехласва всички богомолци в църква. Между черковниците са и трима братя българи, дошли на поклонение отдалеч. Тях особено заинтересува хубавият певец и след вечерня, кое с подигравки, кое сериозно, те успяват да го отклонят от неговото решение. Предлагат му да замине с тях назад в отечеството си.

И ето пътниците са пред своя роден град Севлиево. Там целият град излиза да посрещне младите хаджи. Между тях и 21-годишна сестра вдовица. Нейната хубост бе възпявана в песни тогава.

Без да разправам повече, вие се сещате, че гладният за обич намира в нея своята другарка за през цял живот.

Самотният има вече свой дом – своя жена – свой род. И забогатял чрез женитба, скоро той напуска даскалътка и се залава да търгува на едро с Цариград, Анадол и Масър. Отначало сякаш всичко му се вдава, щастието влиза през врати и прозорци. И той не чувства още своята душевна самота в тая умствено толкова оскъдна среда. Във вихъра на тези интереси младият човек лесно се захласва.

Но скоро бедите една по друга почват да го спъват и учат да се прибере пак в себе си. Една нощ турци заграждат домовете на братята на жена му, за да ограбят тяхното злато. Дядо на заранта вижда само късчета от своите доброжелатели.

Песента пее за това зверско убийство на Севлиевските първенци Х. Минчо, Х. Иванчо и Х. Савва.

Дядо Х. Ангел остава сам в това чуждо гнездо. Жена си той се мъчи да издигне до себе си. Забранява ѝ да се занимава с клюки, да говори лошо за когото и да било. Тя малко по малко се отчуждава от окръжаващата я среда и живее само за мъжа си и децата си.

Но скоро съдбата им изневоля¹. Огън унищожава имот и стока.

И както смъртта на доброжелателите на дядо, тъй и личното негово нещастие направят в душата му цял преврат.

Ония мисли, които е имал преди да се жени, за съетата на земното щастие го намират отново пак. И той иска да остави следи – и други следи освен децата си. Понеже – казваше той в едно от задсловията си – животът е тъй кратък, ние трябва преди всичко да гледаме да оставим добро име след смъртта си.

А в друго едно задсловие той пише: „Музиката² на старо време се почиташе за най-върховно изкуство. Аристотел и Платон казват, че музиката привлича внимание, наслаждава сърца, побуждава чувства, обръща мисли, разпалва желанието към учение.“ И дядо се предава всецяло на църковното пение, за която цел съставя на славянски език няколко книги.

За напечатването им той ходи всякой път в Цариград, а за разпродаването им на кон и на магаре обикаля вред, където е имало българска черкова.

Казвали са ми, че той навсякъде е оставял най-добри спомени поради своята честност и благородна душа.

Тази търсеща натура и в чужбина не е намирала покой. И щом има възможност, той се връща при децата си. Но случвало се е, понякога, да е съвсем близо до своето огнище и да не се върне там.

Понеже от книги и тогава у нас никой не е харесвал³, за неговото семейство е почнал да се грижи синът му – моят баща, още от 15-годишна възраст.

И тъй минават години.

Но когато става моя син за женене, баба и дядо преди всичко дият весела и хубава снаха, каквато намират в Търново. Баща ми я харесва при една сватба.

¹ Изневерява (дуал.).

² Музиката (от гр.).

³ Постигал добро, успявал.

Мало и голямо отива да среща тази млада булка. И от Търново всички кочии, брочки били впрезнати. В Ново село става тая среща, гдето са пирували до сред нощ. Майка ми, още полу-дете, внася живот не само в бащините ми двори. Дядо ми обичал да се вслушва в песните и смехът ѝ, погъман и от другите му деца.

Сит на скитания, той се прибира вече да прекара тихо своята вечер при другарката си.

И тъй се минава ден по ден, докато една сутрин дядо по навик подгъма с особен тон да ѝ разправя – като я мисли будна – как, още дете, се пробужда за първи път сред черните монаси, и той заклева жена си да не оставя никакво свое дете да става калугер.

Но тя му не отговаря!

И сепнат, той хваща ръката на ледения труп откъм гърба си.

Смъртта на баба Мария беше моя пръв спомен от моята четвърта пролет. Тогава още ме е било страх да влизам в дядовите стаи, но знам от посетне, че там миришело на увяхнали цветя.

И дядо не смееше вече да ги напусне.

След някоя година скръбта срази дядо, когато и тримата му синове заварят като „баш комити“ през въстанието 1876 год.

Баща ми с голям откуп освободи себе си и другите си двама братя. Но наскоро, отивайки за Ловеч, чичо Сава биде убит от башибозук най-зверски – като го наситват на парчета и го изгарят, защото посмял да се защитава и стрелял срещу им.

Той бил на времето най-развит от своите другари. Учил е сам немски, френски, имаше пълна стая с книги на тия езици. Учудвал е със своите знания по математика и други науки в затвора учениите наши Манолов, Гюзелев, Каролев. Правеше сам револвери за въстаниците, бил е с една реч, заедно с Пешовчето, душата на затвора.

И той си взе тъй весел сбогом от нас, децата, като ни обеща една железничка.

Тая жестока негова съдба беше най-голямата скръб за нас. Но дядо не даде с думи да се разбере какво му е на душа. За своята зимна самота е пригответен той още от пролет!

Но и в най-лошите дни, подобно Омировите герои, той не изневери ни веднъж на живота.

Дядо Х. Ангел доживя Освобождението.

Мара Белчева като ученичка, 1882

Аз я носих много време тази малка моя тайна, кътах я в сърцето, догде порасна с мене, без никому да кажа. Денем в играта я забравях, а дойде ли вечер, в леглото, преди сънят да ми сломи очите, аз все се канех да стана, щом клепалото зачука; но всякога се успивах и също и другата сутрин ме беше яд, че все още не съм сварила да видя което привлича моите мечти.

За мене, дете, службата да биеш клепало беше тъй свята че аз в умът си смятах за нея само някой светия или напълвен светия; защото нали сутрин, когато свиква хората на молитва, Господ най-напред него ще лицезре, а и на вечерня. Но моя път чукаето щом удари железната плоча, звънът ѝ първа мен събуди вкъщи, и аз, с полуотворени очи се притекох на прозореца.

Вън в двора на божия дом още всичко спеше. Само нощта, успалата се като мен ноемврийска нощ, излека поддъмаше своите тъмни скути и се прибираше нагоре. Тънка мъгла, сякаш гъхът на зората, слизаше откъм гората и вече настанена над улици и къщи, чакаше да се отворят прозорци и врати, за да нахълта в домовете.

Един по един изпърво полека, сетне бързо, по-бързо, звънът се вбиваше в нея, догде най-сетне след трите последни звука и той затихна в[ъв] влажното утро.

Сега аз чувах само как силно ми бий сърцето и, като в хипноза, вперила очи в камбанарията, почнах да броя на ум стъпалата, по които трябаше да слезе оня светия дето клепна клепалото.

И отново почнах да броя до сто за пети и шести път, но никой се не показа на врачката.

Хрумна ми да не би той да си има някой таен вход, през който вечно изчезва, без аз да мога да го видя! Тая мисъл, ако и минутна, тъй болезнено се впи в мене, че раздразнено ядосана сетих как сълзи ми бликнаха в очите.

Но при всичко това не се отчайвах, а все повече и повече се прилеях отстъклата на прозореца, бояща се да не би някой да ме дръпне, и стоях тъй не знам вече колко.

Докато съвсем изгубила надежда, аз мярнах изведнъж как врачката на камбанарията се отвори и – на нея се мярна одърпаната алена антерия на момчето на клусаря; привит и опрял ръце о коленете едвам пристъпяше и отиде някъде надолу из мъглата.

Отпосле вече се научих, че моя мой „светия“ си притрошил нозете из стълбата надолу и затуй трябвало да съм го чакала докато излезе.

Глупава детинска история!

Но колчем през живота съм чакала нещо през мъглата... все моя хлапак на кликача ми се е изпречвал пред очите...

И други много са клепали клепалото на други хубав божии храм, но онзи образ в мойто младо въображение, подхожда само той, когато порасна...

Моите спомени лежат натрупани без ред в дълбокото чекмедже на паметта ми, отгдето, измъкна ли един, току той повлякъл друг след себе си, а моя пък трети, четвърти, всички изпокъсани от ноктите на времето. Такъв един е споменът за коледните светли празници, и други, които аз от малка още не обичам.

Расла в самотната къща на вдовица, гдето радостите се оглеждат в сълзи, аз истински празнувах само когато родителите ми дойдеха при нас – когато на изпит се обличах или въобще кога преодолеях някаква мъчнотия.

От общите празници, било черковни, било училищни, само в предвечерие то им усещаш нещо хубаво в душата си.

Мил ми е споменът за оня тъжен ден, когато с братчето си се надпреварвахме кой повече пъти да се провре през питафито, окичено със здравец, лалета, карамфили, индрише и теменужки, между които дирехме да целунем кръста.

А на Великден обичах само колачетата и червените яйца – галя в паметта си и оня хубав ден, когато и самата природа беше весела с нас, децата, и ни поднасяше благоуханни цветя да ги топим в училищните корита, над които наведени, плетяхме венци за двамата братя.

А самият ден не помня.

Ниски варосани къщи с кичести градинки, настанени край Росица, вглеждат към баурите отсреща къде са лозята на града. Разнообразни догде са нови, тези къщици приемат еднакъв изглед, както хора дълго живяли заедно. Те тях все едно и също слънце ги суши и грей, все същите мъгли просмукват. А пръстите на времето бродират зелен мъх по зигове и плочените покриви. На срещната къща например, или по-отвъдната, и в новата махала, ще ги видим с отворени чардаци и три-четири прозореца към пътя с кръстосани гърбени пръчки да изглеждат сяко никак като че имат перде.

Улиците лениво се протягат лете, потънали в прах.

Отпуснал рамене, мудро върви минувач и цял облак прах се вие подире му. Когато свий вихрушка, тя grabва тоя прах от улицата и го разнесе и струпа из дворовете и вкъщи. Прах за вятъра не дават само празните улици, а и целият живот на тоя мирен градец. Защото какво друго е съществуването на ония хорица, които излизат из един ден, за да влязат в друг, със същите грижи и глупости, каквито са носили и прагедите им от цар Асеново време.

Моя роден град се оживява само пазарен ден и по виноберма. Иначе той е тих. И както съм чела в некая стара приказка, там дори и kokoшките му се прозяват. През мътните несносни марани чужденец би го помислил за мъртъв град ако станът на чевръстите и в жегата севлиеви да не бухтеше тук там, и соваката подире му да се не обаждаше в късна вечер. Едвам полумрака изгонва жени и моме на широките порти и почват клюки и смях. Децата, що се прибрали от реката, се гонят по мездания. Една вечер, когато и аз заедно с другите си играех на пътя, минават край нас двете градски знаменитости и ни развалят играта. Чедата на случаят, делът на тия знаменитости бе да развеселяват хората по чисто ориенталски. Турците ги смятаха за светци и подлагаха им своите кесии сами да си вземат пари, колкото щат.

Арифа, понесъл огромен тъпан, денем по пазари, той навечер обикаляше махлите. Като всяка знаменитост, той не беше малко суетен, макар че единственото му облекло да беше овалена дълга риза от платно.

Сега той идваше откъм кюшето, думна тъпана и се спря близо до нас всред голяма навалица, да се наслади от ефекта. Самодоволна усмивка изкриви надолу тънките му (идуотски) устни. Но след малко остър шум от детски и женски вик екна отгоре.

Идеше втората знаменитост Рунтата. Обвит в змии, набол игли по полуголото си тяло, той крачеше важно през тъпната. И всички, напуснали Арифа, се урнаха към него. Малките деца се свиваха в полите на своите майки. Рунтата изкриви очи, закълчи бедра, повърви, повърви, спре се, развий змията, замахне с нея над главата си, изпъчи се и; и тъкмо тогаз пакостник, припел вди се крак, го повали в прахът. Тъпанарят Ариф издумка тържествено. А ний дутихме¹ и кой как сварил се изпокрехме по дворищата.

¹ Хукнахме (дуал).

BERLIN

Potsdamer Platz mit neuem Verkehrsturm

*Изгледы от Берлин и Лондон,
началото на XX век*

17-48
ARCADIAN SERIES

TOWER AND TOWER BRIDGE, LONDON.

ROTARY PHOTO, E.C.